

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Obywatelskich

Warszawa, dnia 9 lipca 2010 r.

RPO - 601727 - I/10/KJ

00-090 Warszawa Tel. centr. 0-22 551 77 00
Al. Solidarności 77 Fax 0-22 827 64 53

Pani Katarzyna Hall
Minister Edukacji Narodowej

al. Szucha 25

00-918 WARSZAWA

szanownemu Permi Minister

W dniu 16 czerwca 2010 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu wydał wyrok w sprawie *Grzelak przeciwko Polsce* (skarga numer 7710/02). W wyroku tym Trybunał stwierdził naruszenie artykułu 14 (*zakaz dyskryminacji*) w związku z art. 9 (wolność myśli, sumienia i wyznania) Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności w stosunku do Mateusza Grzelaka.

Zarzuty podniesione w skardze dotyczyły praktycznej niemożliwości uczestniczenia w lekcjach etyki (zamiast religii), co gwarantują obowiązujące przepisy prawne, a także formy świadectwa szkolnego, poprzez umieszczanie na nim w rubryce religia/etyka kreski wskazującej, iż uczeń nie uczestniczył ani w lekcjach religii ani w lekcjach etyki. Skarżący, ze względu na swoje „bezwyznaniowe” poglądy, był w szkole szykanowany, co doprowadziło do konieczności kilkakrotnej zmiany szkoły.

Trybunał nie podważył obowiązujących w Polsce przepisów dotyczących nauczania religii/etyki, co potwierdza następująca konstatacja „Trybunał stwierdza, iż system nauczania religii i etyki przewidziany w polskich uregulowaniach - przyjmując wzorowe stosowanie tych uregulowań - mieści się w zakresie swobody planowania i ustalania programów nauczania przyznanych Państwom (...)” (teza 104). To jednak stwierdzenie nie odnosi się do kwestii umieszczania na świadectwie szkolnym kreski

w rubryce religia/etyka i oczywiście do nieorganizowania lekcji etyki dla oczekujących na to uczniów i ich rodziców.

Trybunał w swoim wyroku podkreślił istotne znaczenie praktycznej realizacji przewidzianej w art. 9 Konwencji zasady wolności myśli, sumienia i wyznania. „Wolność przekonań, sumienia i wyznania - stwierdza Trybunał - jest jednym z fundamentów „społeczeństwa demokratycznego” w rozumieniu Konwencji. Jest to w „wymiarze religijnym: jeden z najistotniejszych elementów składających się na tożsamość wyznawców i ich koncepcji życia, lecz również wartością dla ateistów, agnostyków, sceptyków i laików. Pluralizm stanowi nieodłączną część wywalczonego przez stulecia demokratycznego modelu społeczeństwa. Wolność ta obejmuje m. in. prawo do posiadania lub nie posiadania przekonań religijnych i do wyznawania lub nie wyznawania religii (teza 85). Na tle tej ogólnej tezy dotyczącej wolności sumienia i wyznania ETPC podkreśla, iż naturalną konsekwencją tak rozumianej wolności jest swoboda nieujawniania swoich przekonań religijnych, a tym samym wprowadzenie przez państwo bezpośredniego czy pośredniego obowiązku ujawnienia faktu nie wyznawania religii stanowi naruszenie prawa. Jest to tym istotniejsze, że dochodzi do tego w kontekście świadczenia usług edukacyjnych (tezy 87, 88, 92).

W konkretnym przypadku brak umieszczenia na świadectwie stopnia z przedmiotu etyka wynikał z faktu nie zorganizowania lekcji z tego przedmiotu, mimo iż od roku szkolnego 1998/1999 do roku szkolnego 2008/2009 rodzice corocznie domagali się ich przeprowadzenia, co w konsekwencji prowadziło do ujawniania przekonań religijnych (teza 91).

Trybunał słusznie zauważył, iż niewpisywanie stopnia w rubryce religia/etyka na świadectwie będzie przez postronnego obserwatora odczytane jako nieuczestniczenie w powszechnie dostępnych lekcjach religii, a więc pozostawanie niewierzącym. Nie wystąpiłoby to w razie wypełnienia rubryki, a więc w przypadku prowadzenia nauczania etyki (teza 95). Za nieuprawniony uznał ETPC pogląd, iż brak oceny z przedmiotu religia/etyka świadczy jedynie o nieuczęszczaniu na dane lekcje, uwzględniając fakt struktury wyznaniowej Polski. Dodatkowym argumentem podkreślonym przez Trybunał jest fakt, iż na jednym ze świadectw Mateusza Grzelaka

słowo „etyka” zostało przekreślone. Takie działania wyraźnie wskazały, iż uczeń nie uczęszczał ani na lekcje religii ani etyki (tezy 95 i 97).

Wobec uwzględniania stopni z religii/etyki w wyliczeniu średniej oceny za rok szkolny niezorganizowanie nauki etyki może wywołać negatywne dla zainteresowanego ucznia skutki, co ETPC uznał za naruszenie Konwencji. Zdaniem Trybunału owa zasada uwzględniania stopnia z religii/etyki „może mieć realny negatywny wpływ na sytuację uczniów (...), którzy mimo swych życzeń nie mogą uczęszczać na lekcje etyki. Uczniom takim trudniej jest podwyższyć średnią ocen, ponieważ nie mogą uczestniczyć w pożądanym przedmiocie fakultatywnym. Z drugiej strony, uczniowie tacy - chcący uzyskać wyższą średnią - mogą się czuć zmuszani do udziału w lekcjach religii wbrew wyznawanym zasadom” (teza 96). ECTP podniósł tu, iż problem ten zauważył także polski Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 2 grudnia 2009 r. (sprawa nr U 10/07), wskazując, iż wybór przedmiotu fakultatywnego może odbywać się pod naciskiem miejscowej opinii publicznej.

Trybunał Konstytucyjny stwierdził iż „zdaje sobie sprawę z tego, że może się zdarzyć w konkretnych przypadkach, w warunkach dominacji wyznania rzymskokatolickiego w strukturze wyznaniowej społeczeństwa polskiego, iż wybór przedmiotu dodatkowego przez rodziców lub uczniów może nie być w pełni swobodny, lecz podejmowany pod presją „lokalnej” opinii publicznej. Swobodny wybór przedmiotu dodatkowego zależy bowiem w dużym stopniu od respektowania w lokalnych społecznościach zasad pluralizmu społecznego, tolerancji dla odmiennych przekonań i wyznań. W konkretnych przypadkach, w których doszłoby do presji zewnętrznej, naruszającej swobodny wybór, byłby to efekt niskiego poziomu kultury demokratycznej. Ta ważna kwestia, dostrzegana przez Trybunał, leży jednak poza jego kognicją”. Tak więc zarówno ETPC jak i Trybunał Konstytucyjny dostrzegły problem pozaprawnych czynników wpływających na wybór przedmiotu nauczania.

Klamrą spinającą powyższe poglądy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka są końcowe tezy tego fragmentu wyroku. „Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia, Trybunał uznaje, iż niewpisywanie ocen z „religii/etyki” na świadectwach (...) skarżącego w całym okresie jego nauki szkolnej stanowiło formę nieuzasadnionego piętnowania (...) skarżącego” (teza 99). „W tych okolicznościach, Trybunał nie daje

wiary stwierdzeniu Strony rządowej, że różnica w traktowaniu niewierzących zainteresowanych etyką i uczniów uczestniczących w nauczaniu religii jest obiektywnie i racjonalnie uzasadniona i że istnieje racjonalna relacja współmierności pomiędzy zastosowanymi środkami i przyjętym celem. Trybunał uznaje, że państwo przekroczyło w tej kwestii dopuszczalny margines swobody, ponieważ naruszona została podstawowa zasada art. 9 Konwencji chroniąca prawo (...) skarżącego do nieuzewnętrzniania swej religii lub przekonań".

Sprawa Grzelak przeciwko Polsce chociaż dotyczy tej jednostkowej sprawy ma z fundamentalne znaczenie dla praktyki oświatowej w Polsce. Problemów z organizowaniem lekcji etyki nie można tłumaczyć wyłącznie brakiem odpowiedniej liczby chętnych, określonych w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz. U. Nr 36, poz. 155 ze zm.). Brak zainteresowania nauką etyki może właśnie wynikać z faktu nieorganizowania tych lekcji, z braku realnej oferty przedstawionej uczniom, iż jeśli chcą takie lekcje zostaną rzeczywiście zorganizowane. ETPC wyraźnie wskazał na konieczność organizowania lekcji etyki dla uczniów tego oczekujących. Dlatego też warto rozważyć sugestie Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, aby przy organizowaniu lekcji etyki wykorzystać doświadczenia związane z nauczaniem języków mniejszości narodowych lub etnicznych. Zgodnie z § 7 ust. 2 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 3 grudnia 2002 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej uczniów należących do mniejszości narodowych i grup etnicznych (Dz. U. Nr 220, poz. 1853), minimalną liczbę uczniów, dla których istnieje możliwość tworzenia grup międzyszkolnych w celu organizacji nauki ich języka stanowi 3 uczniów.

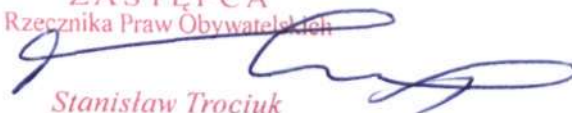
Wyrok ETPC w Strasburgu z dnia 15 czerwca 2010 r. w sprawie *Grzelak przeciwko Polsce* nie jest jeszcze prawomocny. Wydaje się konieczne odniesienie się do zawartych w nim ustaleń Trybunału. Mają one bowiem kapitalne znaczenie dla realizacji postanowień dotyczących wolności sumienia i wyznania (religii) zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, jak i Konwencji o ochronie praw człowieka

i podstawowych wolności. Rzecznik Praw Obywatelskich w dotychczasowych wystąpieniach wielokrotnie zwracał uwagę na kwestię braku realnej możliwości uczęszczania przez zainteresowanych uczniów na lekcje etyki. Problem stanowi nie tylko kwestia dostępności lekcji etyki, ale także brak właściwego przygotowania nauczycieli wykładających etykę.

W związku z powyższym, działając na podstawie art. 13 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2001 r. Nr 14, poz. 147 ze zm.), zwracam się do Pani Minister z uprzejmą prośbą o ustosunkowanie się do podniesionych problemów, a także o udzielenie informacji na temat planowanych działań zmierzających do realizacji ustaleń zawartych w wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Grzelak przeciwko Polsce. Ponadto będę zobowiązany za poinformowanie Rzecznika o aktualnych danych na temat faktycznej dostępności lekcji etyki dla uczniów szkół publicznych, w tym: liczbie szkół, w których organizowane są zajęcia z etyki (w stosunku do ogólnej liczby szkół publicznych), liczbie nauczycieli zatrudnionych w szkołach publicznych, którzy posiadają kwalifikacje do nauczania etyki (w stosunku do liczby katechetów), a także szacunkowej liczby uczniów uczęszczających na zajęcia z etyki w szkołach publicznych.

z przeżyciem

ZASTĘPCA
Rzecznika Praw Obywatelskich

Stanisław Trociuk